

ORTADOĞU'DA MÜDAHALECİLİK VE EGEMENLİK***Çağatay SARP** & Murat CİHAN*******Öz**

Bu çalışmada üzerinde durulan Ortadoğu; dinî, ekonomik ve jeo-stratejik önemi sebebiyle yeryüzünün en sorunlu bölgelerindedir. Bölge; Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler için son derece önem arz eden Kudüs gibi kutsal bir mekâna ev sahipliği yapmaktadır. Tarihin eski dönemlerinden beri Kudüs için her üç dinin mensupları da kanlı mücadeleler vermişlerdir. Öte yandan Yahudilerin “Vaat Edilmiş Topraklar” konusundaki arzuları dinî krizi daha geniş alanlarda hissettirmektedir. Siyonist odaklar bölge üzerinde kendi emellerine ulaşmak için hiçbir çabadan kaçınmazken, bilhassa Sanayi Devrimi'nden sonra Batılı devletler bölgede hâkimiyet kurma konusunda ciddi mücadele vermişlerdir. Müslümanlar ise Osmanlı Devleti'nin güç kaybedip yıkılmasından itibaren, sahip oldukları topraklar ve doğal kaynaklar üzerinde yeterince hak iddia etmekten uzak görünmektedirler. Ortadoğu'nun önemi, bölge ülkelerinin çoğunda görülen egemenlik sorunu, sömürgeci devletlerin bölgedeki müdahaleci eylemleri ve bunların sonuçları çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Çalışma, literatür taraması ile edinilen veriler üzerinden bir yorumlama ve tarihsel analiz şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temel bulguları Ortadoğu devletlerinin çoğunda görülen egemenlik sorununun Batılı-Siyonist müdahaleciliğe zemin hazırladığı, gerçekleşen müdahalelerin ise bölgede çok daha büyük sorunlara yol açtığı yönündedir. Ortaya çıkan sonuçtan en fazla zarar görenlerin Ortadoğu'nun Müslüman toplulukları olduğu aşikârdır. Başta, bölgeden gerçekleşen zorunlu göçler olmak üzere, bu sorunların bir kısmının Batı'yı da olumsuz etkiliyor olması ise başlı başına bir çelişki olarak göze çarpmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Batılı – Siyonist Müdahalecilik, Zorunlu Göç, Egemenlik, Ulus Devlet

**INTERVENTION AND SOVEREIGNTY
IN THE MIDDLE EAST****Abstract**

The Middle East, is one of the most problematic regions of the world due to its religious, economic and geo-strategic importance. The region hosts a sacred

* Bu makale Dr. Öğr. Üyesi Çağatay SARP danışmanlığında Murat Cihan tarafından 2019'yılında tamamlanan “Sosyolojik Bakış Açısıyla Ortadoğu, Terör ve Türkiye” adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, FEF Sosyoloji Bölümü, cagataysarp@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9369-6825>

*** Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi SBE Sosyoloji ABD, muratcihan94@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3500-6034>

place such as Jerusalem, which is considered as extremely important by Muslims, Christians and Jews. Since the ancient times, members of all three religions have been in bloody struggles for Jerusalem. Furthermore, the desires of the Jews about the promised land make the religious crisis felt in larger areas. While the Zionist foci did not avoid making any effort to reach their own goals on the region, especially after the Industrial Revolution, the Western states struggled to establish domination. Muslims, on the other hand, seem to be far from claiming sufficient rights over their lands and natural resources as the Ottoman Empire lost power and collapsed. In this context, this study focuses on the importance of the Middle East, the problem of sovereignty seen in most of the regional countries, the interventionist actions of the imperialist states in the region and the consequences of these activities. The study was carried out in the form of an interpretation and historical analysis based on the data obtained through a literature review. The main findings of the study are that the problem of sovereignty, which is seen in most of the Middle Eastern states, paves the way for Western-Zionist interventionism, and the interventions that occur lead to much greater problems in the region. It is obvious that the Muslim communities of the Middle East are the ones who suffered the most from the result. The fact that some of these problems affect the West adversely, especially the forced migration from the region, stands out as a contradiction in itself.

Keywords: Middle East, Western - Zionist Interventionism, Forced Migration, Sovereignty, Nation State

Giriş

Birçok kişi tarafından Ortadoğu insanoğlunun yeryüzünde ilk var olduğu yer olarak görülmektedir. Tarihsel nitelikteki yazılı kaynakların ve günümüzde yapılan arkeolojik çalışmaların önemli bir kısmı da bu durumu doğrular niteliktedir. Özellikle son yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda gerek tarımın başlangıcının burada gerçekleştiğine, gerekse tek tanrılı dinlerin burada doğup geliştiğine dair ciddi işaretlere rastlanmıştır. Gelinek nokta itibarıyla bölgenin yeryüzündeki ilk medeniyetlere beşiklik ettiğini söylemek mümkündür.

Ortadoğu’da yaşayan başlıca etnik gruplar şunlardır: Sami Gruplar (Araplar, İbraniler), Hint Avrupa grubundan olanlar (Farisiler, Ermeniler, Kürtler ve Afganiler) ve Turanî gruptakiler (Türkler). Ermeniler, Çerkesler, Nesturiler, Asurlular, Keldaniler, Rumlar gibi küçük gruplar da bölgede yaşayan topluluklardandır. Genel itibarıyla bir ayırım yapılacak olursa, ağırlıklı olarak güneyde Arapların, güneydoğuda Farisiler ve Afganilerin, kuzeyde Türklerin yaşadığını söylemek mümkündür. Kürtler ise, İran, Irak, Türkiye ve Suriye’ de yaşamaktadırlar. Bölgede İslamiyet tartışılmaz en büyük kapsama sahip dindir (Dursun, 1995: 15-19). Bu gruplar içinde Araplar çoğunluğu teşkil ederken, Farisiler ve Türkler de iç içe geçmiş yapılarıyla sıralamada Arapları takip etmektedirler. İran nüfusunun önemli bir kısmının Azerbaycan Türkü olduğu hesaba katılırsa Farisiler ve Türklerin sayılarını hesaplamadaki karmaşa daha anlaşılabilir olacaktır. Öte yandan Suriye ve Irak’ta yaşayan Türkmen ve Kürt gruplar ve Türkiye’de yerleşik çok sayıda Arap ve Kürt kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı yine başlıca

çoklu etnisite noktalarını işaret eder. Müslüman-Sünni gruplar arasında çok uzun yıllardır süregelen sıkça görülen evlilikler hesaba katıldığında ise bu coğrafyadaki etnik unsurların sayısı ile ilgili kesin ifadeler kullanmanın güçlüğü daha kolay anlaşılacaktır.

Din ve Ortadoğu bütünleşmiş parçalardır. Geçerli bütün dinî metinlerde Ortadoğu'da bulunan kutsal topraklardan bahsedilmektedir. Yahudilerin binlerce yıl önce terk etmek zorunda kaldıkları Kudüs'e neden dönmek istediklerini, Hıristiyanların ve Müslümanların Kudüs'e ve diğer kutsal topraklara verdiği önemi anlamak din faktörünün Ortadoğu için önemini anlamakla eşdeğerdir. Yahudiler kendi dinlerinin buyruklarını yerine getirmek amacıyla tarihin her döneminde Kudüs ve "Vaat Edilmiş Topraklar" için mücadele etmişlerdir. Hıristiyanlar ve Müslümanlar Ortadoğu'da kutsal topraklar için birbirleri ile savaşmışlardır. Kutsal topraklar için verilen mücadele tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. Medeniyetler ve toplumlar ne kadar gelişirlerse gelişsinler, din faktörü ferdi yaşamın ve toplum yaşamının her aşamasında etkisini az veya çok devam ettirmektedir.

Elbette bölgenin içinde bulunduğu kaotik duruma tek sebep dinler mücadelesi değildir. Sahip olunan geniş ve verimli topraklar ile zengin enerji kaynakları bölge toprakları için verilen mücadelenin iktisadi tarafının önemli bir kısmını temsil etmektedir. Bir diğer bakışla da Avrupa, Asya ve Afrika arasındaki kara bağlantısı niteliği ve Akdeniz'e, Hazar'a ve Hint Okyanusu'na açılan kapıları bu bölgeyi yine iktisadi olarak kıymetli kılmakla beraber jeo-politik olarak da vazgeçilmez bir hale getirmektedir.

Yeryüzünde huzuru pek az tadan bölgelerin başında gelen Ortadoğu sürekli olarak sömürgeci güçlerin müdahalesine maruz kalırken bir yandan yağma, diğer yandan da siyasi bunalımlar, terör ve savaşlarla mücadele etmektedir. Bölge içinde sorunların yoğunlaştığı toplumlarda geri bırakılmışlık, açlık, hastalık ve toplu ölümler neredeyse sıradanlaşan gerçeklikler haline gelmiştir. Bu yüzden Ortadoğu'yu terk etmek zorunda kalan insanlar dünyada yerinden edilmiş gruplar içinde de başı çekmektedir. Zorunlu göçler bölgenin kaderi haline dönüşmüştür.

Ortadoğu'da yaşanan istikrarsızlık, çatışma ve karmaşanın sebeplerinin ve sonuçlarının egemenlik meselesiyle ilişkili olarak sosyo-politik bir bakış açısıyla irdelenmesi araştırmanın konusunu teşkil etmektedir. Bu noktadan hareketle; Ortadoğu'nun farklı açılardan önemini açıklamak, bölge üzerinde var olan çatışma alanlarını iç ve dış etkenler kapsamında değerlendirmek ve ortaya çıkan sorunlardan bazılarının küresel etkilerini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Nitekim çalışmada, bölgede etkin olarak rol alan güçlere temel çıkar odaklarından hareketle değinilmiş, bölge ülkelerinin siyasi örgütlenmelerinin ve bütünleşme sorunlarının "egemenlik" hususunda sebep olduğu sorunlar irdelenmiş ve nihai olarak gelinen noktada bölgede gerçekleşmekte olan zorunlu göçlerin küresel bir sorun yarattığı ifade edilmiştir. Nitel yöntemin hakim olduğu çalışmada tarihsel sosyoloji

anlayışı ile sosyo-politik bir değerlendirme ve yorumlama ile bilgi üretimi sağlamak hedeflenmiştir.

1. KUDÜS VE ORTADOĞU

Ortadoğu'nun kadim ve bereketli topraklarında, zengin bir tarih ve medeniyetler silsilesi bulunduğu açıktır. Yahudiler ve Hıristiyanlar için kutsal sayılan, Eski Ahit (Tevrat) ve Yeni Ahit'te (İncil) bahsi geçen "Vaat Edilmiş Topraklar" Ortadoğu'da bulunan Kudüs merkezli topraklardır. Nil Nehrinden Fırat'a kadar olan yerler, "Bereketli Hilal" diye adlandırılmaktadır. Vaat Edilmiş Toprakları da kapsayan Bereketli Hilal bu günkü Fırat ve Dicle Nehirleri arasında kalan (Mezopotamya) bölge ile Suriye ve Ürdün topraklarından oluşmaktadır. Bölgenin antik çağlarda aldığı isimlerden biri de "Kenan Ülkesi"dir (Arçın, 2016: 3).

Ortaçağ'da uzun yıllar boyunca, "hacı" denildiğinde, Kudüs'e yolculuk yapan kişi akla gelmiştir. "ulusların ortasına yerleştirilmiş", "halkların anası", "Tanrı'nın kenti", "kutsal dağ", terimlerinin atfedildiği dünyevi Kudüs, Hıristiyanlar ve Yahudiler için hâlâ manevi dünyanın merkezini teşkil etmektedir (Morrison, 2005: 11). Evanjelist inanışa göre hayat Kudüs'te son bulacak ve Hıristiyanlar burada kurtuluşa erebileceklerdir (Sarıkoçlu, 2004: 320-321).

Bir ibadet şehri olan Kudüs, kutsal ve temiz anlamını taşımaktadır. Müslümanların ilk kıblegâhları Kudüs'tür ve Hz. Muhammed burada Mi'rac'a yükselmiştir. Hadis otoriteleri Mescid-i Aksa'nın Kudüs'te olduğunda hem fikirdir. Ekonomik ve stratejik diğer tüm nedenlerle birlikte Ortadoğu ve Kudüs'e sahip olmak çoğu Hıristiyan devlet ve İsrail için dinî açıdan büyük bir öneme sahiptir. Müslümanlar için ise Mekke ve Medine'den sonra en kutsal şehir Kudüs'tür.

14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti kurulduktan sonra, Kudüs'ün başkent yapılması Yahudiler için elde edilmesi gereken bir hak olarak görülmüştür. 13 Aralık 1949'da İsrail Parlamentosunda konuşma yapan Başbakan David Ben Gurion, Kudüs'ün İsrail Devleti'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve şehrin her zaman İsrail'in başkenti olarak kalacağını söylemiştir. İsrail Parlamentosu Knesset, şehri İsrail'in başkenti olarak ilan ederek ilk toplantısını 26 Aralık 1949'da Kudüs'te yapmıştır. Kudüs Belediye Başkanlığı yapmış Teddy Kolek verdiği bir mülakatta, Kudüs'ün Yahudilerin üç bin yıllık başkenti olduğunu belirterek, Araplar veya Müslümanlarca hiçbir zaman başkent yapılmadığını söylemiştir (Uzer, 2017: 137-138).

Filistin ve bir kısım Arap devletlerince başkenti Doğu Kudüs olan ve Batı Şeria ile Gazze Şeridi'ni kapsayan bir Filistin devletinin kurulması amaçlanmaktadır. Kudüs Filistinlilerce de ebedi başkent olarak görülmektedir. Yahudiler ve Filistinliler şehrin bölünmesini veya tamamen karşı tarafın olmasını asla kabullenmemektedirler. Filistinliler, Kudüs Şehri'ni 1988'de ilan edilen Filistin Devleti'nin başkenti olarak görmektedirler.

BM Güvenlik Konseyi'nin 23 Aralık 2016 tarihli ve 2334 sayılı Kararı ile, İsrail – Filistin tarafları arasında görüşmeler yoluyla kabul edilenler hariç olmak üzere 4 Haziran 1967 tarihli sınır çizgisindeki değişikliklerin tanınmayacağı belirtilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin 478 sayılı kararı gereğince yakın bir tarihe kadar İsrail yönetimini tanıyan ülkelerin büyükelçilikleri Tel Aviv'de bulunmakta ve hiçbir ülke Kudüs'ü başkent kabul etmemekteydi. Buna karşın, ABD Kongresi tarafından 1995 yılında alınan bir kararla, ABD Büyükelçiliği'nin Tel Aviv'den Kudüs'e taşınması yasalaştırılmıştır. Sürekli ertelenen fiili taşınma işlemi ise Trump döneminde gerçekleşmiştir (Canan, 2017: 11). Aralık 2017'de ABD Başkanı Donald Trump, Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıdığını açıklayarak, ABD Büyükelçiliği'nin Kudüs'e taşınması talimatını vermiştir. Bu talimatın uygulanışı İsrail Devleti'nin Kuruluş tarihi de olan 14 Mayıs gününe denk getirilmiş ve 2018 yılı 14 Mayıs'ında ABD Büyükelçiliği Kudüs'e taşınmıştır.

Gelinen noktada Arap devletlerinin pek çoğunun Filistin meselesini bir sorun olarak algılamadıkları anlaşılmaktadır. Mesela Mısır'ın darbeyle iktidara gelmiş olan lideri Sisi pek çok alanda İsrail ile ortak politikalar izlerken Suudi Arabistan ve BAE gibi büyük Arap devletlerinin yöneticilerinin de olup bitene kayda değer bir tepki vermedikleri görülmektedir. Böylece Kudüs'ün İsrail tarafından işgal edilmesi ve başkent yapılması önünde çok az sayıda engel kalmaktadır. Hristiyan Evanjelistler manevi başkentlerini, Siyonist Yahudiler ise resmileştirdikleri başkentlerini Müslümanlara rağmen bina edebiliyor görünmektedir. Ancak, Kudüs meselesi çevresinde oluşan durum böyleyken bölgenin bizzat içinde fiili olarak var olan ve yaşam mücadelesi veren Filistinliler ise meselenin diğer bir boyutunu teşkil etmektedir. Yaşam imkânları tehdit altında olan Gazze şeridine sıkışmış az sayıdaki Müslüman, üzerlerindeki yoğun baskı karşısında sınırlı imkânlar ile direnişlerini devam ettirmektedirler.

Dünya Siyonist Örgütü'ne bağlı Enformasyon dairesinin 1982 yılında İbranice olarak yayımladığı “Ortadoğu İçin Siyonist Plan” (*The Zionist Plan for Middle East*) başlıklı rapor Ortadoğu'da ki kavgaların kimler tarafından planlandığını açığa çıkarır niteliktedir (Yinon: 1982). Raporda Ortadoğu'da İsrail dışında kalan devletlerin etnik, dinî ve mezhep ayrımları başta olmak üzere sözde kırılğan taraflarından bahsedilerek Siyonist projenin Büyük İsrail'inin bu devletlerin üzerine nasıl bina edilebileceği hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Tarih boyunca Ortadoğu üzerine yapılan planlarda din, mezhep ve ırk esaslarının dikkate alındığı bilinmektedir. Ortadoğu'yu yönetebilmek amacıyla bölgede istikrarsızlığı sürdürmek adeta temel bir stratejiye dönüşmüştür. Amerika'nın Yeni Yüzyılı Planı'nda ya da Ortadoğu İçin Siyonist Plan'da da bu durum açık olarak görülmektedir.

2. ORTADOĞU'DA ÇATIŞMALARIN EKO-POLİTİK VE JEO-STRATEJİK TEMELLERİ

Sanayi Devrimi ile nitelik ve nicelik değişimine uğrayan üretim, dünya ortalaması baz alındığında, 1860 ve 1913 yılları arasında yedi katlık bir artışa konu olmuştur (Küçükkalay, 1997: 62). Üretimini katlayarak artıran Batı için artık yeni ve çok daha fazla hammadde ve enerji kaynağı ihtiyacı hâsıl olmuştur. Petrolle çalışan taşıt motorlarının hizmete girmesiyle o zamana kadar çok fazla önem arz etmeyen petrol enerjisi başta sanayileşmiş ve sanayileşen ülkeler olmak üzere bütün dünyanın sahip olmak istediği değerli bir ham madde haline gelmiştir. Bu dönemde, İran ve Mezopotamya topraklarında büyük petrol yatakları olduğu tespit edilmiş ve petrole sahip olmak için büyük bir yarış başlamıştır. Batı'nın öteden beri var olan sömürgeci tavrı artık yeni bir boyut kazanmıştır. Toffler'ın (1981: 26) "İkinci Dalga nispeten küçük çapta olan bu soygunu dev boyutlara ulaştırarak görkemli bir hareket haline getirdi." şeklindeki ifadesi durumu bir Batılı aydın gözünden oldukça sarıh şekilde özetlemektedir.

Avrupalı devletlerin Ortadoğu'ya dolayısıyla petrole sahip olma isteği büyük bir savaşın çıkmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupalı devletler ve ABD Ortadoğu'ya bir daha çıkmamak üzere yerleşmişlerdir. Geçmiş bir yüzyılda olduğu gibi önümüzdeki bir yüz yılda da Ortadoğu petrol savaşlarının alanı olacaktır. Bu durumun daha iyi anlaşılması için Ortadoğu'nun sahip olduğu petrol rezervlerine bakmak yeterlidir.

Tüketilen enerji kaynaklarının içinde en büyük orana sahip olan petrolün, dünyadaki ispatlanmış çok önemli bir kısmı Ortadoğu'dadır. Petrol tüketiminin büyük bir kısmını geliştirmiş endüstri ülkeleri yapmaktadır. Bunun yanı sıra Ortadoğu dünyanın en kaliteli petrolünü üretmektedir. Petrolü arama ve çıkarma maliyetleri açısından da Ortadoğu bölgesi oldukça avantajlı bir konumdadır. Bir varil petrolün maliyeti, Rusya'da 7 dolar, ABD'de 10 dolar, Meksika Körfezi'nde 13 dolar iken, bu maliyet Suudi Arabistan'da 1,5 dolar, Irak'ta ise 1 dolardır. Petrolde olduğu gibi doğalgazda da dünya Ortadoğu'ya bağımlı durumdadır. Dünya doğalgaz rezervlerinin % 46,9'u Ortadoğu'dadır (Yılmaz, 2016: 105-106). Yalnızca bu tablo bile Ortadoğu'nun tüm yönleriyle olduğu gibi enerji açısından da vazgeçilmez olduğunun göstergesidir.

Buraya kadar anlatılanların yanında Ortadoğu olarak adlandırılan bölgenin vazgeçilmez bir stratejik konumu ifade etmesi de ayrı bir meseledir. Vaat Edilmiş Topraklar ifadesinde yer alan Fırat ve Dicle nehirleri ve çevresi, Nil nehri bölgesi, toprağın en verimli olduğu bölgelerdir. Bu bölge Verimli Hilal diye tabir edilen Mezopotamya, Suriye ve Ürdün'ü de içine almaktadır. Tarihin her safhasında olduğu gibi İslam fetihleri sırasında da Filistin ve Suriye bölgesi dinî özellikleri yanında Mağrip¹ bölgesine geçiş

---

¹ Mağrip; Kuzeybatı Afrika bölgesi. Tarihte, Müslüman idaresi sırasında İber Yarımadası, Malta ve Sicilya'yı da içerirdi. Günümüzde Mağrip, dar manada Tunus, Cezyayir, Fas ve Batı Sahra'yı içerir. Libya ve Moritanya'nın da bunlara eklenmesiyle "Geniş Mağrip" diye adlandırılabilir bölge ortaya çıkar.

için elde bulundurulması gereken stratejik bir yer olarak görülmüştür. Öte yandan Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan kara yollarına ve mühim deniz yollarına ev sahipliği yapıyor olması sömürgeci Batı devletleri için bölgeyi vazgeçilmez kılarken, Rusya için sıcak denizlere inme ve küresel alanda söz sahibi olabilmek adına arz ettiği önem ise bölgenin iyi bilinen başka özellikleridir. Nitekim devam eden mücadele süreci Rusya için 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan bu yana, seyir halindeki tarih çizgisi itibariyle bir yükselişi, yani Ortadoğu-Akdeniz bölgesindeki kazanımları işaret etmektedir. Batı'nın bölgeyle daha eskiye dayanan hukuku ise bugünkü dünya siyasetinin merkezinde konumlanmaktadır (Lewis: 2006).

Yüzyıllar öncesinde olduğu gibi 21.yüzyılda da Ortadoğu'nun avantajlı coğrafi konumundan faydalanmak isteyen devletler bu bölge için savaşlarına devam etmektedirler. Rusya'nın yayılcı iddialarını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu yüzlerce yıllık "açık denizlere inme" emeli kan dökme pahasına kısmen de olsa gerçekleşmiştir. ABD ve Avrupa için Ortadoğu'ya yerleşmenin ve buraları sahiplenmenin sebebi bazen terör, bazen teröre destek verdiği iddia edilen devletler, bazen demokrasinin tesisi bazen de hiç kanıtlanamayan kimyasal ya da nükleer silahların varlığı olmuştur. Sözde Kuveyt'in kurtarılması için Irak'la savaş, terör örgütü Taliban'ın yok edilmesi için Afganistan'ın işgali, kimyasal silah tehdidinin ortadan kaldırılması için Irak'ın işgali, Arap Baharı ile istikrarsızlaştırılan devletler, büyük güçlerin Ortadoğu'ya gelmeleri ve buralarda üs kurmaları için oluşturulan senaryolar olmuştur.

3. ORTADOĞU'DA YAKIN DÖNEM SİYASİ GELİŞMELER VE MEVCUT DURUM

Ortadoğu, Osmanlı Devleti'nin elinden çıkışını mukabil karmaşa ve çatışmaların hiç durmak bilmediği bir bölge olagelmıştır. Günümüzde etkilerinin yoğunlukla hissedilmeye devam ettiği bir süreç olarak Arap Baharı Ortadoğu tarihi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Arap Baharı'ndan önce 20. Yüzyılın başlarından itibaren görülen Arap-İsrail çatışmaları (ayaklanmalar ve Arap – İsrail Savaşları), Lübnan'daki mezhep temelli iç savaş, bölge genelinde yaşanan devrimler ve rejim değişiklikleri, yıllarca süren İran – Irak savaşı, 1. Körfez Savaşı, ABD'nin Afganistan'ı işgali, 2. Körfez Savaşı ve Gazze Savaşı öne çıkan tarihi olaylardır.

Arap Baharı, Batılıların ve Siyonistlerin "Yeni Dünya Düzeni" kurma amacıyla, Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, Ortadoğu üzerindeki planlarının bir parçasıdır (Turhan, 2012: 259). Tunus'ta başlayıp Cezayir, Ürdün, Lübnan, Moritanya, Sudan, Umman, Yemen, Mısır, Suriye, Cibuti, Fas, Irak, Bahreyn, İran, Libya ve Kuveyt'e sıçrayarak önemli bir etki alanı yaratan, kısa zaman içinde Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin hemen hepsini etkileyen ayaklanma, Tunus ve Mısır'da hükümetlerin iktidardan uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bu süreçte farklı ülkelerde birçok siyasetçi görevlerinden ayrılırken veya siyasetten el çektirilirken, Suriye'de ise büyük bir iç savaşın fitili ateşlenmiştir. Ayaklanma, bazı bölge devletlerinde de

emperyalist güçlerin desteğini alan yeni diktatör hükümetlerin isyanı bastırması ve yönetime gelmeleri ile sonuçlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgeci güçler tarafından sınırları cetvelle çizilen ve başına kukla yöneticiler atanan devletler, Batı tahakkümünde 21. yüzyıla kadar çeşitli değişim ve kaoslarla varlıklarını devam ettirmişlerdir. Fakir Kuzey Afrika devletlerinin başında bulunan dikta yönetimleri ülkelerini kontrol altında tutmak ve iktidarlarını devam ettirmek amacıyla baskı politikaları uygulamışlar, ülke gelirlerini daha çok kendileri ve çevreleri için harcamışlardır. Fakirleşen halk gittikçe daha kötü bir duruma düşmüş ülke yöneticileri ise kendi refahlarından ödün vermemişlerdir. Petrol ve doğalgaz zengini Ortadoğu ülkelerini yönetenler, ABD ve Avrupa devletleri ile yapmış oldukları milyar dolarlık petrol ve silah antlaşmaları ile kendi kişisel zenginliklerini daha da arttırmışlardır. Bu bölgelerde yaşanan ve Arap Baharı adı verilen olaylarla halk, ülke zenginliğinden kendi refahına düşecek payı kazanma arayışına girmiştir. Ancak sonuçta yine ezilen ve fakirleşen halk olmuştur.

Askeri vesayete sırtını dayayan yeni burjuva iktidarların ilk icraatı; bitmek üzere olan ayaklanmayı yeniden canlandırma çabalarını bastırmak olmuştur. Libya'da emperyalist devletler hiç istemedikleri halde zorunlu olarak, İslamcı cepheye iktidarı ele geçirmesi için askeri destek vermişlerdir. Libya lideri Kaddafi kendi halkı tarafından öldürülmüş ancak bu durum Libya'ya istikrar ve refah getirmemiştir. Arap baharından neredeyse hiç etkilenmeyen ya da çok az etkilenen ülkelerin ise Batının sadık dostları oldukları görülmektedir. Sömürgeci devletleri asıl rahatsız eden durum, Arap coğrafyasının diktatörlüklerle yönetilmesi değil diktatörlerin ne kadar Batı yanlısı olup olmadığıdır. Suudi Arabistan, Fas ve Ürdün kralları, Batı yanlısı politikalar izleyerek Arap isyanından kurtulmayı başarmışlardır (Babür, 2012: 7-9).

Arap Baharı'nın bölgenin en önemli devletlerinden olan Mısır'da kendini göstermesi yerel ve ulusal alanda protestolar adına bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Arap dünyasının önde gelen ülkelerinden olan Mısır'da yaşanan siyasi, ekonomik, sosyal ve dinî konular olmak üzere, meydana gelen her türlü gelişme Ortadoğu Arap halklarını ve Kuzey Afrika'yı derinden etkilemektedir. Bu nedenle Mısır, Arap Baharı açısından Ortadoğu'da ve Batı'da diğer devletlere nazaran farklı bir öneme sahiptir (Güvenilirçelik, 2016: 174).

ABD yönetimi, Mısır'ın Filistin'den geriye kalan topraklarını sömürgeleştirme planlarını devam ettirmek için, İsrail tarafından da zorunlu sayılan biçimde kendisine tümünden tabi olmaktan uzaklaşacak bir siyasete girmesini makul karşılamamıştır. Bunun için yumuşak geçiş stratejisini geliştirmiştir (Babür, 2012: 7-8). 25 Ocak 2011'de Tahrir Meydanı'nda başlayan Arap Baharı isyanı, Hüsnü Mübarek'in 1981'de başlayan yönetiminin 11 Şubat 2011'de istifasıyla son bulmuştur. ABD'nin isyanının başlamasına zemin hazırladığı ve sonrasında yaşanan gelişmelere müdahil olduğu çeşitli belgelerle açığa çıkmıştır. ABD'nin Uluslararası Kalkınma

Kurumu'nun, Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek yönetimini zayıflatmak amacıyla, Mısır'da bulunan demokrasi yanlısı kuruluşlara milyonlarca dolar kaynak aktardığı ortaya çıkmıştır. 6 Ekim 2007 tarihli belgeye göre 2008-2009 yılları arasında yapılan bu bağışların 141,5 milyon dolar olduğu belirtilmektedir. Yumuşak geçiş stratejisinin tezahürü olarak, halk evvela istediğini almış ve yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Muhammed Mursi kazanmıştır. Mısır'da seçimle iş başına gelen ilk Cumhurbaşkanı Mursi olmuştur. Sonrasında ise Mısır Yüksek Askeri Konseyi devreye sokularak Mursi'nin yetkileri kısıtlanmıştır. Mısır için olmasa da ABD için yumuşak bir geçiş olmuş ve Batı ve ABD yanlısı Mısır Genel Kurmay Başkanı ve darbenin mimarı General Abdulfettah el Sisi Mısır Devlet Başkanı olmuştur. Bu değişimin ardından ABD Mısır'ın 1 milyar dolarlık borcunu silerken, aynı zamanda 1 milyar dolar borç vereceğini açıklamıştır. Sisi yönetimindeki darbeci ordunun binlerce kişiye işkence etmesi, binlercesini ise öldürmesi demokrasi yanlısı Batılı devletleri rahatsız etmemiştir. Mısır dâhil diğer ülkelerde yaşanan isyan hareketlerini internet medyası üzerinden provoke eden grupların ABD tarafından eğitildiği sonradan yayınlanan haberlere yansımıştır. "internet özgürlüğü" adı verilen program sayesinde 5.000 muhalif kişiye dersler verilmiştir (Turhan, 2012: 288).

ABD ve Avrupalı devletler ise Rusya'nın Ortadoğu'da baskın güç olmasını engellemek, Ortadoğu coğrafyası üzerinde sahip oldukları üstünlüğü ve hegemonyayı devam ettirmek istemektedirler. İsrail, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Mısır'ın Doğu Akdeniz'de bulunan doğal gaz yatakları ile ilgili yaptıkları anlaşmalar, Kuzey Afrika'da ki istikrarsızlık ve Libya'da yaşanan iç savaş, Suriye iç savaşı ve Irak'ta yaşanan kaos birbirleri ile entegre bir planın parçalarını akla getirmektedir. Bu muhtemel planın alt senkronizasyonlarında İran halkının her fırsatta isyana teşvik edilmesi, Irak'ta mezhepsel ve etnik bir parçalanmaya gidilmesi, Suriye'nin de etnik ve mezhepsel yaklaşımlarla parçalanması planı adım adım uygulanmaktadır.

Ortadoğu'da oynanan böylesine büyük bir oyunda Türkiye de Osmanlı bozgunu ile başlayan süreçten mezhep kavgaları, ideolojik çatışmalar ve çeşitli askeri darbeler ve uzun yıllar süren bölücü terör ile payına düşeni almış görünürken 2000'li yıllarda çok daha büyük tehditlerle önemli sınavlardan geçmiştir. 28 Mayıs 2013'te masumane taleplerle başlayan ve üç ay süren Gezi Olayları kontrolden çıkmış ve ülke tarihine geçebilecek en büyük ayaklanmanın eşiğine gelinmiştir (Yiğit: 2013; Ete ve Taştan: 2013; Konda Gezi Raporu: 2014). Akabinde terör örgütü PKK yanlılarının Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 2015 yılında başlattığı bölücü terörist eylemler tarihe Hendek Operasyonları olarak geçen silahlı müdahaleler ile kontrol altına alınmıştır (Aydın: 2016; Ün: 2016). 2016 Yılında yaşanan darbe teşebbüsü halkın da yardımıyla engellenmiştir. Çığırından çıkan Suriye krizi ve ülke ekonomisine yönelik gerçekleştirilen finansal saldırılar ise halen devam eden bir süreci ifade etmektedir.

Libya’da ise son zamanlarda Rusya’nın paralı askerlerle desteklediği;² Suudi Arabistan, Mısır, BAE ve Bahreyn tarafından büyük çaplı askeri ve mali yardımların yapıldığı Hafter’e ait güçlerin, meşru Libya hükümetini devirmesi Türkiye’nin çabalarıyla şimdilik engellenmiş görünmektedir. Rusya Hafter’i destekleyerek Akdeniz havzasında Suriye’den sonra yeni bir kalıcı askeri üs kurmayı ve bu şekilde Akdeniz’e yerleşmeyi amaçlamaktadır. Fransa, İsrail ve Yunanistan gibi ülkeler ise Doğu Akdeniz’de bulunan doğal gaz yataklarını sahiplenmek amacıyla Hafter’in yanında yer almaktadırlar. Türkiye, Libya ile yapmış olduğu deniz yetki alanları anlaşması ve meşru hükümetle vardığı güvenlik ve askeri iş birliği anlaşması ile Doğu Akdeniz kaynaklı tehditleri önlemede stratejik bir adım atmıştır. Bu anlaşmanın ileriki aşamalarında Libya’da bir Türk askeri üssünün kurulması öngörülmektedir.

4. ORTADOĞU DEVLETLERİNDE EGEMENLİK SORUNU

18 - 20. Yüzyıllar arasında meydana gelen toplumsal değişimler ve beraberinde getirdiği sorunlar mevcut toplumsal incelemelere hâkim olan anlayışı da etkilemiştir (Sarıbay, 1992: 14). Küreselleşmenin dünyayı getirmiş olduğu noktada uluslar arası ilişkiler sıklaşmış, karşılıklı bağıllık ve bağımlılık ilişkileri önemli oranda artmıştır. Belki daha da önemlisi karşılıklı haberdarlık seviyesinin yükselişi ile örgütlenme biçimlerinde benzerlik eğilimlerinin artışıdır. Gerek uluslararası çevrelerde prestij kaybetmemek, gerekse tebaasını ikna ederek karışıklık ihtimalini en aza indirmek maksadıyla pek çok Ortadoğu devleti demokrasinin –başta seçimler olmak üzere – sembolik taraflarını göstermelik uygulamalara konu ederek arka planda geleneksel karar alma mekanizmalarını işletmeye devam etmektedirler. Özünde çoğu zaman bir ya da birkaç ailenin hâkim olduğu bir kabile devlet sistemi devam etmekte, etnik ve mezhepçi anlayış esas alınarak uluslaşmadan uzak tavırlar sergilenmektedir. Halk iradesinin dikkate alınmadığı bu otoriter rejimler, sözde ulus-devlet görünümündeki gelişmiş kabile örgütlenmelerinin çok ötesine çıkabilmiş değillerdir.

“Egemenlik modern dünya sistem içinde icat edilmiş bir kavramdır.” (Wallerstein, 2011: 82) Tarihin eski dönemlerindeki egemenlik anlayışını o günlerin paradigmatlarıyla halen yaşatmaya çalışmanın bugünün dünyasında kabul görmesi mümkün değildir. Modern toplumların temel bütünleşme göstergeleri olan ulusların inşasından önceki durumla sonraki arasındaki fark en açık şekilde ülke sınırları ve ilişkileri arasındaki belirsizlik düzeyiyle ölçülebilir. Öte yandan belirsiz egemenlik alanları, üzerinde yaşayan topluluklar için ise devletle olan ilişkilerinde gerek sadakat, gerekse aidiyet bakımından temel bir sorunu işaret eder. Tam da bu noktadan hareketle egemen bir toplum-devlet ilişkisini gözden geçirmekte fayda vardır. En baştan ifade etmek gerekir ki belirli bir yurdu olmayan toplum, devlet

² Rusların, benzer şekilde Suriye’de de paralı askerler ve şirketler aracılığı ile süreçte yer almaktadır. Rusya Federasyonu’nun 2017 yılında Wagner Grup ile yaptığı anlaşma bu açıdan dikkat çeken bir örnek teşkil etmektedir (Özel Özcan, 2020:365).

kuramaz. Ülke toprakları ve milletle birlikte bağımsızlık da devletin ayrılmaz ve devredilemez parçasıdır. Bağımsızlık, devletin meşru düzenini belirleyen en belirgin otorite ve üstün iradedir. Uluslararası hukukta bağımsız olmanın şartı öncelikle diğer devletlerle eşit haklara sahip olmaktır. Bağımsızlık bir devletin diğer devletlerden emir almaması ve onları iç egemenlik haklarına karıştırmaması hak ve yükümlülüğünü kapsamaktadır (Emiroğlu, 2006: 330-331). Bu öğeleri Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Suriye, Irak, Yemen, Ürdün ve hatta Mısır gibi Ortadoğu ülkeleri için ele alacak olursak, bir insan topluluğundan söz etmek mümkündür. Ancak ülke (toprak bütünlüğü) ve egemenlik öğeleri eksiktir. Ülke ögesine sahip olunması için gerekli olan, toprak altına sınırsız olarak, hava tabakasına ve denizlere belirli uluslararası anlaşmalar dâhilinde sahip olma koşulu tam olarak sağlanamamıştır. Yeraltı zenginlikleri özellikle petrol Batılı devlet ve şirketlerin kontrolü altındadır. Egemenlik ögesinin en önemli şartı olan, bir devletin başka bir devletten emir almaması ve iç egemenlik haklarına karıştırmaması koşulu da çoğu Ortadoğu devleti için geçerli değildir. Birçok Ortadoğu devleti dış ilişkilerinde ABD, Rusya ve Avrupalı devletlerin güdümü altında hareket etmektedir (Vergin, 2006: 32).

Ulus devlete geçiş aşamasında kabile sisteminden devlete evrilen toplum aslında “kabile devlet” sitemini oluşturmuştur. Ortadoğu’da bulunan devletlerin kendi aralarındaki ilişkileri, komşu devletlerle olan ilişkilerini ve diğer uzak devletlerle olan ilişkilerini bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Ortadoğu’da yaşanan pek çok sorunun temelinde yatan nedenlerden biri de, yürütülen bir siyasette, kabile reisinin mi yoksa kabilenin mi ön planda tutulması gerektiğiyle ilgilidir.

Kabile toplumlarında İbn Haldun’un “asabiye” kavramıyla ifade ettiği gibi kabile içi dayanışma yüksek düzeydedir (İbn Haldun: 2016). Bu durum devlet yönetimini elinde bulunduran kabilenin öncelikle kendi taraftarlarını gözetmesi anlamına gelmekte yani devlet yönetiminde adaletli bir yönetim sergilenememektedir. Kabile toplumlarında mevcut olan kendi kendini idare etme, eğitebilme, belirli bir düzen kurma ve devam ettirme olgusu merkezi bir siyasi yönetimin var olması durumunda da bu merkezi siyasal yönetimin de etkisiz ve kırılğan bir yapıda olmasına yol açabilmekte ya da kabile tipi örgütlenme biçimlerinde devletin tümüyle mevcut olmaması şeklinde sonuçlanabilmektedir. Bu durumun açık bir göstergesi çeşitli karışıklıklarla devlet yönetiminin yok olduğu bazı Kuzey Afrika ülkelerinde (Libya gibi) ve Ortadoğu ülkelerinde (Yemen, Irak, Suriye gibi) kendini göstermiştir. Devlet otoritesinin kaybolduğu zamanlarda bu kurumun yerini aşiretler ve kabileler doldurmaktadır. Ortadoğu toplumlarının çoğunda az ya da çok geleneksel motiflerin egemenliğindeki siyasi örgütlenme biçimlerini görmek mümkündür. Devletlerin, sınırları belirlenmiş ulusal bir toprak bütünlüğüne sahip oluşu, tarih açısından yeni bir kavramdır ve bu durum modern devletin kurulmasına denk gelen bir oluşumu göz önünde bulundurmak anlamına gelmektedir. Siyasal yapıları çoğunlukla oldukça karmaşık olan büyük göçebe toplumların siyasal nitelikleri bu anlamda yadırganmaktadır. Bazı

saha araştırmalarından elde edilen bulgulardan yola çıkılarak, tüm bunlara rağmen siyaset aygıtının kullanılması için devlet kurumunun varlığı zorunlu görülmemiştir (Vergin, 2006: 32-34).

Klasik devlet zelliklerinin Ortadoğu lkelerinin pek çoğunda tam olarak oluşmaması başka sorunlara da yol açmaktadır ve meydana gelen sorunlara çözüm bulunamamaktadır. Mesela, DAEŐ terör rgt gibi bir yapının Ortadoğu’da bir anda ortaya çıkararak yayılması ve Suriye ile Irak’ta büyük toprak parçalarına hâkim olması bunun en bariz örneğidir. Bu ülkelerde yaşanan siyasi kriz, millet ve devlet bilincinin oluşmaması halkın ya bizzat terör rgtlerine katılımı ya da terör rgtlerini bir şekilde kabullenmesi ile neticelenmiştir. Ortadoğu’da bulunan diğer bir terör rgt olan PKK / PYD’nin Irak’ın ve Suriye’nin Kuzeyi’nde yrtm olduğu terör faaliyetlerinde halkın herhangi bir direniş göstermemesi, bu topraklarda henüz bir devlet ve ulus bilincinin yerleşmediğinin ve Kabile kültürünün terk edilemeyeişinin bir yansımasıdır. Halk terör rgtleri tarafından uygulanan baskı ve şiddete ses ıkartmamakta, bunun yanı sıra kendilerini koruması gereken devletlerine de her hangi bir tepki göstermemektedirler. Ortaya çıkan bu tablo, Ortadoğu da terör faaliyetlerinin rahatlıkla yürütülmesi ile bu bölgede devlet ve ulus bilincinin tam olarak yerleşmemiş olması arasında önemli bir ilişki olduğunu düşündürmektedir.

5. EGEMENLİK SORUNUNDAN ZORUNLU GÖÇE

Başlarda g literatürüne, muhafazakrlık dürtüleriyle tetiklenen başından atma ve uzaklaştırma gibi eylemler sonucunda gerçekleşen “yerinden edilme” olarak tanımlanabilecek kaçışları anlatmak için girmiş olan “zorunlu göç” kavramı (Petersen, 1958: 261) zamanla kısmi anlam değişmelerine uğramıştır. Bu bağlamda günümüz akademik çalışmalarında Birleşmiş Milletler’in tanımlamaları daha çok tercih edilir olmuştur. Birleşmiş Milletler ise zorunlu göç kavramı yerine yasal statülerin daha belirgin olduğu “mülteci”, “sığınmacı” veya “devletsiz kimseler” gibi kavramlarla hareket ederek konunun kendince kesin sınırlarını çizmeyi tercih etmektedir. Böylece zorunlu göç, ülke içinde gerçekleşen veya sınırları aşan, rızaya bağlı olmayan yer değiştirme hareketleriyle ilgili çok daha geniş kapsamlı bir çerçeveye sahip olarak değerlendirilmektedir (UNCHR, 2016: Madde 8). Yine Birleşmiş Milletler kaynaklarında yerinden edilme ise, “Bilhassa silahlı çatışmanın, genel şiddet olaylarının, insan hakları ihlallerinin yahut doğal veya insan kaynaklı felaketlerin etkilerinden kaçınmak için yurtlarından veya doğal yaşam alanlarından zorla veya mecbur bırakılarak kaçmak veya buraları terk etmek zorunda kalan kişilerin hareketleri.” (“Displacement”: 2020) olarak tanımlanmaktadır.

Hangi tanımlama içine girerse girsin her yıl Ortadoğu ülkelerinden önemli sayıda insanın zorunlu g ile yzleştiğini ifade etmek gerekir. Bu süreçte dünyanın diğer bölgelerine ciddi bir mülteci akışı olduğunu kabul etmekle birlikte asıl gnn de yine diğer Ortadoğu ülkelerine yönelik olarak gerçekleştiği de gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim 2018 yılı sonu itibariyle

Birleşmiş Milletler verilerine göre en fazla mülteciye kaynaklık eden ilk üç ülke ve yine en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ilk üç ülke Batılılarca Ortadoğu olarak tanımlanan bölgedeki ülkelerdir. Bunlardan en fazla mülteciye kaynaklık edenler sırasıyla; 6.7 milyon mülteci ile Suriye, 2.7 milyon mülteci ile Afganistan, 2.3 milyon mülteci ile Güney Sudan'dır. En fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülkeler ise sırasıyla; 3.7 milyon mülteci ile Türkiye³, 1.4 milyon mülteci ile Pakistan, 1.2 milyon mülteci ile Sudan olarak kayıtlara geçmiştir (*Global Trends Forced Displacement in 2018*: 2019). Elbette bu sayının haricinde milyonlarca ülke içinde yerinden edilmiş kişinin dramı da yine öncelikle Ortadoğu ülkelerinde yaşanmaktadır.

Dünya sistem içinde güçlü devletlerin zayıf devletlere daha kolay müdahalede bulunmalarının, bu devletlerdeki siyasi yapıları değiştirmek yahut ayakta tutmak yönünde çeşitli girişimler gerçekleştirmeleri günümüzde açıkça konuşulan bir gerçekliğe dönüşmüştür (Wallerstein, 2011: 10-103). Çalışmaya konu edinilen Ortadoğu içinse bu durum büyük ölçüde, kadim bir tarihe sahip Doğu-Batı çekişmesinin Endüstri Devrimi sonrasında Batı'nın yağmacı tutumunu liberalizm ile sürdürülebilir bir sömürüye dönüştürmesi, adaletsiz bir emek ve mal transferi terkibine imkân sağlayacak düzenler inşa etmesiyle ilgidir (Sezer, 2018: 127-128). Nihayetinde Ortadoğu'da yerinden edilmeler de bütün bu müdahalelerle yaratılan istikrarsızların, iç çatışmaların ve topyekûn savaşların neticesinde gerçekleşmektedir. Çok uzun yıllardır Ortadoğu bölgesi adeta bir mülteci deposuna dönüşmüş durumdadır. Meselenin çok daha tuhaf tarafı ise egemen devletlerin kendi yarattıkları sorunlar yüzünden yerlerinden edilen ve Batılı devletlerde huzurlu bir yaşam imkânı arayan insanlara da kapılarını kapatıyor olmaları, engelleri aşım sığınmacı olanlara ise insanlık dışı muameleleri reva görüyor olmalarıdır.

Meselenin bir diğer boyutu ise bütün bu keşmekeş sonucu doğan kitlesel zorunlu göçlerin yarattığı küresel risklere, bu süreçte önemli roller üstlenen egemen devletlerin bizzat kendilerinin de muhatap oluşudur. 21. Yüzyıl dünyası artık eski dönemlerden kesin olarak farklılaşmıştır, dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan yerel bir sorun çok daha şiddetli küresel etkiler yaratmaktadır (Beck: 2011). Her ne kadar Ortadoğu ülkelerinden gerçekleşen göçlerde çevre ülkeleri göçmen nüfusunun büyük kısmına ev sahipliği yapsa da, gelişmiş Batı ülkelerine yönelmiş düzenli ve düzensiz göçmen sayısı da azımsanacak gibi değildir. İşsizliğin dünya genelinde önemli bir soruna dönüştüğü post-endüstriyel üretim sürecinde her gelen yeni nüfusun sosyo-ekonomik bir maliyetinin olduğu da hakikattir. Kaldı ki düzensiz göçlere maruz kalan bir toplumda işsizliğin de tetiklediği suç oranlarının artışı muhtemel bir neticedir. Konfor alanlarından az da olsa taviz vermeye alışık olmayan gelişmiş ülke toplumları için böylesi durumlar

³ Her ne kadar BM Türkiye'deki sığınmacıları da mülteci statüsünde belirtse de Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 New York Protokolü'nden kaynaklanan hakları gereğince Avrupa sınırları dışından gelen sığınmacılara mülteci statüsü vermemektedir. Bu noktada Türkiye kendi belirlediği bazı yasal statüleri vermeyi uygun bulmuştur.

yabancı düşmanlığı ve “öteki” üzerinden yaratılan çeşitli paranoyalar ile belki daha ciddi sosyal sorunları tetiklemektedir.

Devletlerin egemenlik haklarının mutlak oluşu, yabancıların yeryüzündeki yaşam haklarını ihlal boyutuna ulaştığında hastalıklı bir durumu işaret ediyor demektir. Bu pencereden bakıldığında toprak üzerindeki her hak iddiası aynı zamanda bir haksızlığın ifadesine dönüşmektedir (Dauenhauer, 2001: 173). Batılı devletler, Ortadoğu ülkelerinin egemenlik haklarını hiçe sayarak yaptıkları müdahaleler sonucu tetiklenen göç akışlarının sadece bir kısmı bile kendi topraklarına yöneldiğinde egemenliklerini hususunda hastalıklı denebilecek tehdit algılamaları neticesi orantısız koruma teşebbüsleri sergilemektedirler. Öte yandan, böylesine bir sarmal içinde Ortadoğu toplumları için, maruz kaldıkları müdahaleler sonucunda kendi topraklarından diğer Ortadoğu ülkelerine göç de köklü bir çözüm gibi durmamaktadır. Zira Ortadoğu ülkelerinin her biri, fasılalarla ya müdahaleye maruz kalmakta, ya göçmenlerin tamamı için sürekli bir yaşam imkânı sunmamakta, ya da doğrudan Batı tarafından kontrol edilmektedir. 20. Yüzyıl başından itibaren yaşananlar göstermiştir ki müdahalecilik ile bir kez yerinden edilen kimseyi bekleyen kader ancak koyu bir yurtsuzluktur.

Sonuç

Başta Siyonist Yahudiler ile önemli bir kısmı Evanjelist Hıristiyanlar olan Batılı güçlerin Kutsal Topraklar üzerindeki emellerine ulaşmak ve bölgenin doğal enerji kaynaklarıyla stratejik önemi haiz alanlarına hükmetmek için Rusya'nın da dâhil olduğu bir mücadele sahası oluşturdukları görülmektedir. Bu mücadele alanında İsrail dışındaki bütün Ortadoğu ülkeleri payına düşen zararı farklı şekillerde üstlenmektedirler. Petrol zengini olup Batılı devletlerin kontrolündeki bazı ülkeler dışında Ortadoğu coğrafyasının hemen her yerinde savaşlar, iç çatışmalar, darbeler, sömürü ve zorunlu göçler alışlageldik süreçler haline gelmiştir. Maruz kaldıkları bu tablodan dolayı Ortadoğu devletlerinin de kendi iç dinamikleri ve kurumsal yapılarındaki sorunları sebebiyle mesuliyetleri söz konusudur.

Türkiye dışında kalan Ortadoğu devletleri büyük oranda ulus-devlet ve anayasal kurumlar olma özelliklerinden uzaktırlar. Demokrasi ise neredeyse hiçbirinde görülmeyen bir niteliktir. Asabiyet, kabilecilik ve mezhepçilik bu devletlerin temel özellikleri olarak öne çıkarken, farklı dine mensup grupların bir arada yaşamasını sağlayacak bir yapıdan ise söz etmek mümkün görünmemektedir. Bütünleşme konusunda ciddi sorunlar yaşayan bu siyasi örgütlenmelerin devlet fonksiyonlarını yerine getirmek için ihtiyaç duydukları temel kurumlarının da çoğunlukla işlevsiz oluşu uluslar arası sahada ciddi bir egemenlik sorunu ile karşılaşmalarına sebep olmaktadır. Böylesine bir coğrafyada yaşanan egemenlik sorunu güçlü ve egemen bir devletin dahi korumakta zorluk çekeceği hukukunu sömürgeci-müdahaleci devletlerin ayakları altına sermek için başlı başına yeterli bir etkidir. Nihayetinde bölgede istikrarsızlık, çatışma ve sömürü tabii bir görünüm

alırken, zorunlu göçler ise bölge insanının kaderine dönüşmüştür. Bu göç süreci başta Türkiye olmak üzere diğer bölge ülkeleri için de önemli bir sorun haline gelmiştir. Krize sebep olan devletler ise bağlı oldukları uluslar arası anlaşmalara rağmen çoğunluğu Müslüman olan bu göçmenlere kendi topraklarında mülteci statüsünde yaşam imkânı vermemek için her türlü insanlık dışı uygulamayı sergilemekten geri durmamaktadırlar. Temel insan haklarını hiçe sayarak çeşitli bahanelerle Ortadoğu topraklarına yönelik olarak gerçekleştirilen hukuksuz müdahaleler ve Ortadoğu'dan Batı'ya yönelen zorunlu göç akımları karşısında ortaya konulan hukuksuz tavır güçlü olanın haklı olduğu Batılı bir dünya tasavvurunun aksülameli olarak insanlık üzerine düşmektedir. Ortadoğu'daki egemenlik sorununun banileri olan bölgenin iktidar seçkinleri ise böylesine bir hukuksuzluğa çanak tutan paydaşlar olarak tarih sahnesinde yerlerini almaktadırlar.

Kaynakça

- Arçın, Ş. A. (2016). *İsrail ve Yahuda Krallıkları Tarihi*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Aydın, K. (2016). "PKK Operasyonlarının Bilançosu". *Sözcü*. 11.03.2016. Erişim: 6 Mayıs 2020. <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/pkk-operasyonlarinin-bilancosu-1131227/>
- Babür, P. Ulutaş, R. (2012). *Ortadoğu'ta Yalanı Bahar*. Ankara: Nitelik Kitap.
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu*. (Çev. K. Özdoğan ve B. Doğan). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Canan, F. (2017). "ABD'nin Kudüs Kararı ve Yansımaları". *Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği, Durum Değerlendirmesi*. Yıl: 2017. 2-12.
- Dauenhauer, B. P. (2001). *Kırılğan bir Dünyada Yurttaşlık*. (Çev. A. Özdil, F. Kaynak). Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- "Displacement" *Key Migration Terms*. IOM UN Migration. Erişim: 19 Mart 2020. <https://www.iom.int/key-migration-terms#Displacement>.
- Dursun, D. (1995). *Ortadoğu Neresi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Emiroğlu, A. (2006). *Toplumbilimsel Siyasa-Siyasal Sosyolojiye Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi.

- Ete, H. ve Taştan, C. (2013). *Kurgu İle Gerçek Arasında Gezi Eylemleri*. Ankara: Seta Yayınları. Erişim: 7 Mayıs 2020. http://file.setav.org/Files/Pdf/20130916162138_kurguilegerceklikarasi_ndagezieylemleri_rapor.pdf
- Global Trends Forced Displacement in 2018 (2019). *UNCHR Refugee Agency*. Erişim: 09 Eylül 2019. <https://www.unhcr.org/5d08d7ee7.pdf>.
- Güvenilirçelik, E. (2016). “Mısır’da Arap Baharı: Müslüman Kardeşler’in İktidara Yükselişi ve Askeri Darbe Sonrası Tasfiyesi”. *VIII. Uluslararası Uludağ Uluslararası ilişkiler Kongresi, Küresel ve Bölgesel Sistemde, Devlet ve Devlet Dışı Aktörler Bildiri Kitapçığı*. ss. 174-200.
- İbn Haldun. (2016). *Mukaddime*. (Çev. S. Uludağ). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Konda Gezi Raporu (2014). KONDA araştırma ve Danışmanlık. Erişim: 7 Mayıs 2020. https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/02/KONDA_GeziRaporu2014.pdf
- Küçükkalay, A.M. (1997). *Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçların Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Sayı:2, ss. 51-68.
- Lewis, B. (2006). *Ortadoğu*. (Çev. S. Y. Kölay). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Morrisson, C. (2005). *Haçlılar*. (Çev. N. Acar), Ankara: Dost Kitabevi.
- Özel Özcan, M. S. (2020) *Uluslararası Alanda İmparatorlukların Hikayesi: Rusya Federasyonu Örneği*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Petersen, W. (1958). *A General Typology of Migration, Amerikan Sociological Review*. Vol: 23. pp. 256-266.
- Sarıbay A. Y. (1992). *Siyasal Sosyoloji*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Sarıçığoğlu, E. (2004). *Dinler Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Sezer, B. (2018). *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi: Endüstri Sosyolojisi Ders Notları*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Toffler, A. (1981). *Üçüncü Dalga*. (Çev. A. Seden). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

- Turhan, T. (2012). *Küresel İhanetin İçi Yüzü ve Arap Baharı*. İstanbul: Destek Yayınevi.
- UNCHR (2016). “8. Are Refugees Forced Migrants”. *Refugees and Migrants FAQs*, 16 March 2016. Erişim: 25.03.2020 <https://www.unhcr.org/en-us/news/latest/2016/3/56e95c676/refugees-migrants-frequentlyasked-uestionsfaqs.html>
- Uzer, U. (2017). “Kudüs Şehrinin Filistin, İsrail ve Birleşmiş Milletler Açısından Siyasi Önemi”. *Filistin Araştırmaları Dergisi, Kudüs Özel Sayısı*. Sayı: 2. ss.134-157.
- Ün, A. (2016). “PKK Hendek ve Barikatları 880 Bin Kişiyi Mağdur Etti”. *Hürriyet*. 02.07.2016. Erişim: 5 Mayıs 2020. <https://www.hurriyet.com.tr/pkk-hendek-ve-barikatlari-880-bin-kisiyi-magdur-etti-37304400>
- Vergin, N. (2006). *Siyasetin Sosyolojisi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Wallerstein, I. (2011). *Dünya Sistemleri Analizi*. (çev. N. Ersoy). İstanbul: BGST Yayınları.
- Yılmaz, H. İ. (2016). “Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri”. *Tesam Akademi Dergisi*. Sayı:3(1), ss. 99-128.
- Yiğit, M. (2013). *Gezi Parkı Eylemlerinin Görünen Yüzü*. Siyaset, Hukuk ve Yönetim Araştırmaları Merkezi, Analiz No: 4. TASAV. Erişim: 7 Mayıs 2020 https://www.tasav.org/media/k2/attachments/analiz_4_shy_4_gezi_parki_yIGIt_son.pdf
- Yinon, O. (1982). “The Zionist plan for the Middle East”. *A Strategy for Israel in the Nineteen Eighties*. Special Document No. 1. (Trans. & ed. Israel Shahak) Belmont, Massachusetts: Association of Arab-American University Graduates, Inc.

Extended Abstract

The Middle East is one of the most important regions of the world due to its religious, economic, and geostrategic importance. The region hosts a sacred place such as Jerusalem, which is extremely important for Muslims, Christians, and Jews. Besides, the spatial importance and rich energy resources of the region in the struggle for international superiority point to the other sides of the issue.

Religion and the Middle East are integral parts. The sacred lands in the Middle East are mentioned in all valid religious texts. Understanding why Jews wanted to return to Jerusalem, they had to leave thousands of years ago, and the meaning of this place and other sacred lands for Christians and Muslims, is equivalent to being able to interpret the importance of the religion factor for the Middle East. Since the ancient times, members of all three religions have had bloody struggles for Jerusalem. Furthermore, the desires of the Jews about the “Promised Land” make the religious crisis felt in larger areas. While the Zionist foci did not avoid making any effort to reach their own goals in the region.

Jerusalem as one of the main conflict elements of the region has been considered as the capital by the Palestinians since 1988. Similarly, Israel had serious attempts in this direction. Furthermore, while Jews and Palestinians object to the division of the city, neither side accepts that the city belongs to the other side. Under the UN Security Council Resolution 478, no country in the world accepted the city as the capital of any state. However, with a decision taken by the US Congress in 1995, it was enacted to move the US Embassy from Tel Aviv to Jerusalem. However, the actual deferred move was made during Trump's presidency. Apropos, Evangelists build their spiritual capital, while the Zionist Jews build their official capital in Jerusalem, ignoring Muslims.

As mentioned before, the struggle for religions is not the only reason for the chaotic situation in the region. The vast and fertile lands of the Middle East, rich energy resources and geo-strategic importance represent the other sides of the struggle for the region. The Middle East, which is one of the regions with very low peace on earth, is constantly being subjected to the intervention of the imperialist powers while struggling with looting on the one hand and political crises, terrorism, and wars on the other. Struggling with trouble such as backwardness, hunger, illness, and mass deaths, the people of the region are also taking the lead among “the displaced groups” in the world. Forced migration turned into the fate of the region.

The Middle East has been a region where confusions and conflicts never stopped since the Ottoman Empire's domination ended. As a process in which its effects continue to be felt intensely today, the Arab Spring has special importance for the history of the Middle East. Besides, Arab-Israeli conflicts (riots and Arab-Israeli Wars) seen since the beginning of the 20th century, the sectarian-based civil war in Lebanon, regional coups and regime changes in the region, Iran-Iraq war that lasted for years, 1st Gulf War, the invasion of Afghanistan, the 2nd Gulf War and the Gaza War are prominent historical events which happened before the Arab Spring.

Apart from the aforementioned issues, some other problems of the Middle Eastern countries should also be mentioned. It is possible to express these problems in the form of semi-traditional political structures and lack of democracy. While international relations become more frequent in the globalization process, the impact of which increases day by day, it is not

possible to consider such issues as internal issues. Because the level of mutual awareness among societies increases significantly and similarities tendency in the forms of organization increase. In order not to lose prestige in the international area or to minimize the possibility of confusion by persuading its subjects, many Middle Eastern states continue to run traditional decision-making mechanisms in the background by displaying the symbolic sides of democracy, especially the elections. A tribal state system continues, often dominated by one or more families. Also, based on ethnic and sectarian understanding, management far from nationalization is exhibited. These authoritarian regimes, which are not related to democracy, have not been able to go far beyond the advanced tribal organizations in the so-called nation-state view.

A country with a sovereignty problem in such geography has no chance against the imperialist-interventionist states. Finally, while instability, conflicts, and exploitations in the region have a natural appearance, forced migration has turned into the fate of the people of the region. This migration process has become a major problem for other countries in the region, including Turkey in particular. The states that caused the crisis do not hesitate to exhibit all kinds of inhuman practices in order not to give refugee status to these immigrants.

